

Výzvy environmentální bezpečnosti na konci 20. století

Radek Khol

„Ještě do nedávna představovala naše planeta rozsáhlý svět, v němž se lidské činnosti a jejich výsledky úhledně členily podle jednotlivých států a sektorů (energetika, zemědělství, obchod) i podle oblastí zájmů (životní prostředí, ekonomika, sociální sféra). Jednotlivé oblasti však dnes ztrácejí své hranice. Zvláště to platí pro »globální krize«, které v posledním desetiletí upoutaly světovou pozornost. Nejsou to krize izolované: krize životního prostředí, krize ekonomického rozvoje, energetická krize. Všechny dohromady jsou krizí jednou... Neustále se prohlubující ekologická krize ohrožuje bezpečnost národů a dokonce i jejich přežití. Tato hrozba může být vážnější než dobře vyzbrojení a negativně orientovaní sousedé nebo nepřátelské aliance.“

Gro Harlem Brundtlandová a kol.: Our Common Future

Slovo bezpečnost a jeho významy

Slovo *bezpečnost* se používá ve dvou jazykových okruzích. Kromě toho vědeckého, spojovaného především s oblastí mezinárodních vztahů jako *terminus technicus*, je frekventováno i v běžném jazyce. Přestože se tento pojem po roce 1945 v oblasti mezinárodních vztahů zábydlel, důkladná teoretická práce na toto téma dlouho chyběla. Převládající realistická škola se pohybovala v oblasti zástupných pojmů – národní zájem, moc apod.¹ Naopak silný důraz na popsání tohoto problému (ve vztahu mír, bezpečnost a násilí) kladla skupina teoretiků v oblasti *peace research*.²

Důležitým rozdílem je nepochybně objekt, k němuž je bezpečnost (či její opak) vztahována.³ Zde se rozchází myšlení obyčejného člověka a vědce z oblasti mezinárodních vztahů hlásícího se k realistické škole. Pro prvního je hlavním objektem jednotlivce (tedy především on sám), pro druhého pak centrální bod celé realistické školy – stát. Existuje také pokus najít jakýsi střed – pak jimi jsou společenství (velké sociální skupiny, které nemůžeme lehce identifikovat se státem – etnické skupiny různého druhu). U každého z objektů je důležitý jiný rys substituující pojem bezpečnost. U státu je to suverenita a moc, u společenství identita a u jednotlivce přežití a zdraví.⁴ Reakcí na poslední vývoj právě v oblasti globálních problémů je pak pokus vztáhnout bezpečnost k nejširšímu objektu – k lidstvu (v extrémním případě i k celé biosféře, čemuž se však silně antropocentrická oblast společenských věd pochopitelně brání).⁵

S koncem konfrontace Východ–Západ, která tak již není hlavní determinantou mezinárodního systému a bezpečnostní situace zvláště, se ocitá v nepřehledných vodách i kdysi prominentní skupina badatelů – společenství *security studies*. To se musí reorientovat, přijmout rozšiřování pojmu bezpečnost a relativní pokles dříve dominantní vojenské dimenze. Otázkou zůstává, kde se zastavit a kde vymezit nové hranice studia, pojmů apod.⁶

Nové dimenze bezpečnosti

Bezpečnost se začíná skládat z několik „dimenzí“, tedy z oblastí, odkud může být ohrožena existence, územní celistvost, politická svrchovanost, životní zájmy státu (objektem je stát); základní charakter společnosti, její hodnoty, způsob života a možnost všestranného

rozvoje občanů (objektem je společenství, či jednotlivec). Kromě vojenské se postupně začaly brát v úvahu i dimenze politická, ekonomická, sociální, environmentální a „rozvojová“. Postupně můžeme pozorovat přesun od „tradiční bezpečnosti“ k šfeji chápanému oboru *security studies*. Na druhou stranu často se stal tento posun nástrojem politického boje – argument důležitosti pro národní bezpečnost vyjímá určité otázky z diskuze. Přílišné rozšíření konceptu bezpečnosti by mohlo ve svém důsledku vést k poklesu relativní váhy pojmu „bezpečnost“.⁷

K příklonu k nevojenským dimenzím bezpečnosti nepochybně došlo v souvislosti s koncem studené války. Na pořad dne se tak mohly dostat problémy, které byly do té doby zastiňovány soupeřením obou bloků. Několik nových a dramatických (zvláště pokud jde o rozměr a rychlost) hrozeb se objevilo v oblasti životního prostředí (viz dále) a vynutilo si dost živou debatu o nové definici „bezpečnosti“, v níž by byla zahrnuta i environmentální hlediska. Podtextem této debaty je skutečnost uznávaná postupně od poloviny 80. let – fakt, že bezpečnost je ve své podstatě nedělitelná a snaha o získání větší bezpečnosti na úkor druhých vede nakonec k jejímu snížení. Proto se začal používat pojem „společná bezpečnost“ a prosazovat imperativ spolupráce a společné akce.⁸ Lokální či regionální nestabilita má vliv na mezinárodní bezpečnost, zvláště pokud eskaluje do ozbrojeného konfliktu. A právě takové environmentální hrozby lze identifikovat v rozvojovém světě (tedy v oblastech, kde se válka ještě zdá přijatelným a levným řešením problémů) – rizika, která redukuje kvalitu života a mohou vyústit ve zvýšené třenice a spory mezi národními či etnickými skupinami. V extrémním případě pak mohou vést i k ozbrojené konfrontaci, ačkoli pro ohrožení mezinárodní bezpečnosti to není nezbytně nutné – stabilitu může ohrozit i spor bez použití síly mezi státy.⁹

Přijetí širší koncepce bezpečnosti

Díky posledním prezidentským volbám akceptuje širší definici bezpečnosti i Clintonova administrativa,¹⁰ zvláště viceprezident Al Gora. Ten ve své knize *Earth in Balance (Země na misce vah)* ukázal, že chápe souvislost mezi životním prostředím, vnitrostátní politikou a mezinárodní bezpečností. Pozornost tomuto tématu věnovala v posledních letech i americká armáda.¹¹ Ani další centra mezinárodního systému nezůstávají pozadu. V tomto směru stojí za připomenutí německá a japonská aktivita (determinované ostatně jejich zvláštním postavením v použití svých ozbrojených sil).

V renomované ročenice SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) za rok 1993 je environmentální bezpečnosti věnována pozornost hned v úvodu.¹² Ne náhodou je autorkou prvního příspěvku Gro Harlem Brundtlandová. Světová komise OSN pro životní prostředí a rozvoj (WCED) pod jejím vedením vydala v roce 1987 zprávu *Our Common Future*,¹³ která zahájila živou debatu na téma globálních problémů, možného vývoje situace, případných řešení a v neposlední řadě i sérii článků a knih pojednávajících právě o environmentální či ekologické bezpečnosti.

Dalším výrazným krokem vpřed na cestě k rozšiřování dimenzí bezpečnosti se stala prestižní ročenka UNDP připravená k sociálnímu summitu v Kodani *Human Development Report 1994*.¹⁴ Zde byl rozpracován pohled na zásadní přechod od jaderné bezpečnosti studené války k „human security“ éry po jejím skončení. V současné době je podle ní nutné přejít k univerzálnímu konceptu bezpečnosti zaměřenému na člověka. Pak se zásadními problémy stávají bezpečí před hladem, nemocemi, represí i náhlými a bolestnými zásahy do vzorců všedního života (ať už se to týká domova, pracoviště či komunity). V centru pozornosti je také jasná vazba mezi „human security“ a rozvojem. Na druhé straně zpráva předpokládá, že by lidé měli být schopni se o sebe postarat sami a zabezpečit své základní životní potřeby vlastní prací. Tím, že budou přispívat ke svému vlastnímu rozvoji, budou přispívat i k rozvoji dané země. Tento koncept není tedy defenzivní ani pasivní.

Zároveň se však také vedla debata ohledně problémů při aplikování konceptu environmentální bezpečnosti.¹⁵ Kritika přicházela z několika stran. Jednak zde byla skupina snaží-

cí se držet pojem bezpečnosti pevně svázán s oblastí branných sil. Pro tuto skupinu jsou nepřijatelné i humanitární mise za použití stále větších vojenských kontingentů.¹⁶ Druhá skupina se zaměřuje na tradiční koncept národní bezpečnosti a na environmentální hrozby. Pro tento pohled je vazba na bezpečnostní instituce pláčem na nesprávném hrobě.¹⁷ Pro jiné je označení „bezpečnost“ použité pro nemoce i přírodní katastrofy zavádějící a pro jiné je pokus o redefinici bezpečnosti v environmentálních termínech jen další pochybnou byrokratickou taktikou, jak přežít škrty v rozpočtu.¹⁸ Konečně poslední velká skupina nepovažuje za jasnou vazbu mezi degradací životního prostředí a konfliktem. Podle ní existují vždy jiné závažné příčiny vypuknutí takového konfliktu a ty jsou primární. Právě směrem k prokázání přímé souvislosti a důležité role environmentálních faktorů v několika současných konfliktech se ubíral projekt pod vedením Thomase Homer-Dixona (viz dále).¹⁹

Environmentální hrozby a rizika

Nejdříve bych rád od dalšího zkoumání oddělil problémy vzniklé dopadem válečných akcí nebo válečných příprav na životní prostředí. V této skupině se pak ocitá kampaň proti „nukleární zimě“,²⁰ vedená mírovým hnutím v 80. letech, či důsledky války v Perském zálivu v roce 1991 (ať už akcemi irácké armády v Kuvajtu, nebo spojeneckými nálety na Bagdád apod.), důsledky embarga proti Haiti (a tím i zničením posledních zbytků tamního lesního porostu) či akcí USA ve vietnamské válce apod.

V následující části se zaměřím na dva okruhy problémů – na konflikty vzešlé z environmentálních problémů (hlavně války o zdroje, především o vodu)²¹ a na rizika spojená s globálními problémy (radikální zásahy člověka do biosféry a vliv jeho činností), která tak ohrožují přímo každého jednotlivce, neboli celé lidstvo.

Bezpečnostní analytici se již nezaměřují na otázku, zda environmentální problémy mohou přispět ke vzniku nestability a konfliktů, ale na otázku, kdy a kde se války o zdroje (vody, potravin, surovin apod.) nejpravděpodobněji vyskytnou. Tyto konflikty mohou mít nejrůznější rozměry (od lokálních na úrovni vesnic přes regionální a národní na úrovni větších skupin – národnostních, politických, náboženských – až po konflikty o přeshraniční zdroje mezi dvěma nebo více státy) i formu (za použití politických, ekonomických, diplomatických i vojenských prostředků). Pochopitelně musíme počítat i s působením ekonomických, kulturních a sociopolitických faktorů v dané zemi či regionu. Zvláště v rozvojovém světě vzniká komplex problémů, kde existuje spousta samozřejmě se nabízejících špatných řešení a jen málo těch dobrých.

Environmentální změny a konflikt

Konfliktů, na něž mohou mít vliv environmentální změny, je nepřeberné množství.²² My se tedy pokusíme soustředit na ty nejpravděpodobnější, kde je možné použít síly. Otázku, jak může environmentální změna vést ke konfliktu, lze rozdělit na dvě části: 1) Jaké důležité sociální efekty bude mít environmentální změna? 2) Jaké typy konfliktů budou potom pravděpodobně následovat?²³

Přehled dosavadního výzkumu vazeb environmentálních změn jako příčiny konfliktu je podán ve zmíněných článcích T. F. Homer-Dixona spolu s hlavními úskalími koncepčního i metodologického rázu. Z toho vyplývá i potřeba jasné analytické struktury pro výzkum daného tématu. Navržené schéma má pomoci zjistit příčinné vlivy různých environmentálních sil, identifikovat potenciálně důležité interakce simultánních problémů, specifikovat účastníci se proměnné a určit příčinné vazby vedoucí přes úrovně analýzy. Nikdy však nesmíme pustit ze zřetel celou a provázanost lidské činnosti, environmentální změny, sociálního rozvratu a konfliktu v každém konkrétním případě. Určité společnosti mají jiné technologické, institucionální i kulturní nástroje pro vyrovnání se s určitými tlaky a účinnost těchto nástrojů se projevuje v odolnosti či zranitelnosti dané společnosti určitými hrozbami (v našem případě environmentálními).²⁴ V současné době se zdá jako mnohem

pravděpodobnější, že rozvojové země budou ovlivněny globálními změnami životního prostředí dříve a závažněji než bohaté země. Nedostává se jim finančních, materiálních ani intelektuálních zdrojů a jejich sociální a politické instituce jsou křehké. Musíme tedy v první řadě určit ty environmentální problémy, které je zasáhnou nejvíce a mohou přispět k vypuknutí konfliktů.

Sedm hlavních problémů

Thomas F. Homer-Dixon se soustřeďuje na následujících sedm hlavních problémů:²⁵ skleníkový efekt, ozónová díra, kyselý dešť, odlesňování, degradace zemědělské půdy, přílišná spotřeba a znečišťování vodních zásob, ničení rybí populace. (Do tohoto seznamu nebyly zařazeny problémy ovlivňující hrozbu vypuknutí konfliktu spíše nepřímě. Přesto jsou některé z nich neméně závažným rizikem. Zmíníme se o nich dále.) Tyto problémy mají určité rysy společné: vyvolané lidskou činností, s dlouhodobými a často nevratnými důsledky, působící ve velkém rozměru. Dohromady se označují jako *globální environmentální změna*.²⁶ Přesto se tyto problémy také liší: v rozměru prostorovém (globální fyzikální jevy – skleníkový efekt a ozónová díra vs. regionální jevy) i časovém (odlesnění může proběhnout během několika let, jiné jevy mohou trvat i století); některé jsou již v pokročilém stádiu (odlesňování a stav vodních zásob), jiné v relativně brzkém (skleníkový efekt apod.); u některých můžeme vidět přímé důsledky (odlesňování a degradace zemědělské půdy), u jiných je mohou s plnou intenzitou snášet až naši potomci (globální fyzikální jevy). Rozdílné je i přijímání jejich možných dopadů a pravděpodobného vývoje (pro problém skleníkového efektu je podstatná naše omezená znalost klimatologie na planetární úrovni, neplatí zde jasné konsekvence a nevyvratitelná fakta jako např. u odlesňování). Většina z problémů je vzájemně provázána a může působit jako kladná vazba na další.

Sociální dopady

Tyto jevy mohou způsobit nespočet závažných změn ve všech společnostech. Z výše uvedených důvodů budou zřejmě tyto dopady závažnější v rozvojových zemích. Jaké hlavní sociální efekty s sebou nese působení globální environmentální změny? Přidrže se opět výše zmíněného projektu a jeho předběžných výsledků podaných T. F. Homer-Dixonem, který vidí následující čtyři hlavní sociální dopady: pokles zemědělské produkce, ekonomický úpadek, masové populační přesuny, rozpad legitimity mocenských institucí a sociálních vztahů.²⁷ Také tyto sociální dopady jsou navzájem provázány a mohou se potencovat.

Jako první je třeba se zmínit o poklesu zemědělské produkce, nedostatku vhodné zemědělské půdy, posunu zemědělství do křehkých ekosystémů pralesů, ztrátě velkého objemu půdy (erozí, desertifikací, urbanizací, zasolováním aj.) a s tím spojeného problému zajištění výživy pro světovou populaci dnes i v příštím století (kdy by se měl počet obyvatel zeměkoule stabilizovat někde kolem dvojnásobku současného stavu).²⁸ Současný stav by mohl ještě zhoršit přechod velkých civilizací (čínské a indické) od převážně rostlinné k mnohem energeticky náročnější živočišné stravě. (V současnosti lidé využívají již více než 40 procent energie vytvořené fotosyntézou, tj. potenciální potravinové energie pro všechny živé organismy. Další zvyšování tohoto podílu v souvislosti s růstem populace by zřejmě mělo katastrofální důsledky pro celou biosféru.)²⁹

Dalším závažným problémem je pokračující chudnutí rozvojových zemí (lépe řečeno rozdělení do několika skupin: malá část těchto zemí bohatne, větší stagnuje a největší stále více chudne). Jak už jasně dokázala Světová komise OSN pro životní prostředí a rozvoj vše s G. H. Brundtlandovou, environmentální problematika je velice těsně spojena s problémy rozvoje a chudoby v rozvojovém světě. Nůžky mezi Severem a Jihem se za posledních 30 let ještě více rozevřely. Ve většině rozvojových zemí se stále vytváří více než polovina hrubého národního produktu v rezortech zemědělství, lesního hospodářství,

produkce energie a těžby nerostných surovin. Právě tato odvětví jsou globální environmentální změnou silně ohrožena. Navíc vývoz monokultur a surovin stejného typu vede k vzájemné konkurenci těchto zemí na světových trzích, a tím i ke snížení ceny, a tedy i nutnosti větší těžby... Rostoucí bída, nezaměstnanost a populační exploze zvyšují v těchto zemích tlak na přírodní zdroje – jediné bohatství těchto zemí.

V našich úvahách nesmíme zapomenout ani na ohromné přesuny obyvatel, které zvláště v rozvojovém světě vedou ke vzniku obrovských megapolí bez základních podmínek pro jejich fungování a alespoň důstojný život jejich obyvatel. Pro některé vlny se občas používá pojem „environmental refugee“, což je možné ovšem aplikovat jen v případě Sahelu či Bangladéše. Jinak není příčinná souvislost tak zřejmá a do očí bijící.

Posledním a zřejmě nekomplexnějším jevem je pak rozpad sociálních institucí a vazeb legitimace či autority. V případě slabých a křehkých státních organismů rozvojového světa znamená oslabení základních stavebních kamenů společnosti – venkovských komunit – totální rozvrat a chaos, který buď bují pod povrchem, anebo již naplno propukl.

Celkem komplexním pohledem na současný stav světa je zpráva pokračovatelky Světové komise OSN pro životní prostředí a rozvoj Gro Harlem Brundtlandové – *The Commission on Global Governance: Our Global Neighbourhood*.³⁰ Všem zájemcům mohou jen vřele doporučit jak její anglickou verzi, tak i českou verzi.

Typy konfliktů

V současnosti ještě (naštěstí) neexistuje dostatek empirického materiálu pro následující vymezení typů konfliktů, k nimž bude pravděpodobně v důsledku výše popsanych změn a dopadů docházet. Přesto se můžeme zaměřit na tři hlavní úrovně analýzy (individuální, skupinová a systémová) a odtud odvodit možné typy konfliktů.

Individuální psychologie vysvětluje jevy jako občanské nepokoje, stávkové převraty, revoluce apod. teorií frustrace a agrese. Ta předpokládá, že se jedinec stává agresivní díky frustraci z relativního rozdílu mezi tím, čeho se mu dostává a co by si zasluhoval. Frustrace vzniká, pokud je mu bráněno (něčím či někým) ve splnění silných tužeb.

Teorie skupinové identity zase používá sociální psychologie k vysvětlení jevů jako konflikty vzešlé z nacionalismu, rozdílu náboženství, ras, kultur apod. Posilování vlastní identity vzniká podle vzorce *My–Oni*, což zároveň umožňuje elitám zvětšit svou moc uvnitř dané skupiny.

Strukturální teorie pak vychází z mikroekonomie a z teorie her. Používá model racionálního aktéra, kalkulací *cost-benefit* a systému interakcí s dalšími hráči.

Odtud můžeme vyvodit i tři ideálně typické konflikty (v reálném světě jsou konflikty směsí těchto typů): konflikt přímého nedostatku; konflikt skupinových identit; konflikt z relativní deprivace.

První z nich předpokládá racionální aktéry na státní úrovni a uplatnění her s nulovým součtem (určitá výhra jednoho je ta samá prohra druhého hráče). Snahou je řešit nedostatky důležitých surovin, hlavně pitné vody (ale i dobré zemědělské půdy, ryb apod.). Problematika přeshraničních zdrojů vody a jejich implikací pro bezpečnost je již intenzivně zkoumána.³¹

Druhý typ se dá předpokládat v důsledku migrace velké části populace a stívetu etnických i jiných skupin v prostředí ekologického stresu a deprivace. To může vést k růstu nepřátelství, diskriminace apod.

Třetí typ je pak logickým důsledkem dalšího chudnutí rozvojového světa, rostoucí propasti mezi Severem a Jihem i rozdílu uvnitř těchto společností. Tyto jevy mohou vést k radikalizaci rozvojových zemí a k extremistickým akcím zaměřeným proti Severu i proti místním elitám. Vyloučeno nemůže být ani vydírání zbraněmi hromadného ničení (jadernými, chemickými a biologickými). To je však až poslední, naprosto neoddiskutovatelná, přímá bezpečnostní hrozba pro země Severu. Bylo by velice nemoudré nechat situaci eskalovat až do tohoto stádia.

Ostatní rizika

Abychom učinili zadost dříve navrženému schématu, podívejme se krátce na některé hrozby planetárního rozsahu, o nichž jsme se ještě nezmínili dostatečně a jsou vzhledem k našemu tématu relevantní.

Nepochybně sem patří ztráta biodiversity, tj. hromadné vymírání živočišných a rostlinných druhů způsobené lidskou činností. To všechno navíc v situaci, kdy mnohé z těchto druhů vůbec nebyly objeveny a popsány (zvláště se to týká druhové pokladnice tropických pralesů) a kdy teprve nyní můžeme využít nesmírný genetický potenciál těchto organismů v zemědělství, lékařství, chemii apod.

Bezpečnostní implikace má také řešení energetické krize, tj. směr pokrytí rostoucí spotřeby energie (zvláště v rozvojových zemích). Několikanásobné zvýšení současné energetické zátěže by ekosystém naší planety nemohl unést, zvláště pokud by se i nadále preferovalo spalování fosilních paliv. Tento směr má tolik negativních vedlejších účinků, že se bude muset naopak radikálně omezit. S tím ovšem vstupuje do popředí problematika využití jaderné energie (o duálním užití této technologie nemluvě), na což se názory dost různí. Nalezení alternativy pro miliony lidí používajících palivové dříví jako hlavního zdroje domácí energie (v současnosti polovina lidstva) je další nezbytností.

V seznamu rizik a hrozeb by se jistě dalo pokračovat po mnoho následujících stran, ale my se zde zastavíme a pokusíme načrtnout alespoň předběžné závěry.

* * *

S postupným rozšiřováním pojmu bezpečnost se dostáváme k problémům, které mají rozhodně bezpečnostní implikace, ale nedají se řešit prostředky tradiční bezpečnosti (povětšinou tedy vojenskými). Po ekonomické a sociální dimenzi se dostala do zorného pole disciplíny bezpečnostních studií i globální problematika environmentálních změn. I zde se tedy prosadil jistý globalizační trend. Svět je dnes propojenější než kdy dříve a ani ten nejsilnější stát není nezávislý na ostatních. Ve světě turbulentních změn posledních šesti let se obtížně orientují politici i normální občané. Tyto změny však přinesly šanci k řešení závažných globálních problémů. Neměli bychom si zastírat, že tyto problémy nejsou malé a mají (či budou mít) dopad na každého obyvatele této planety. Zároveň by nás však toto vědomí nemělo demobilizovat. Se základním heslem Al Gorovy knihy *Think globally, act locally* nelze než hluboce souhlasit.

¹ V klasickém díle Hanse Morgenthaua *Politics Among Nations* se na straně 562 vyskytuje tato definice: „Národní bezpečnost musí být definována jako integrita státního teritoria a institucí.“ Dále v textu přidává do výčtu i kulturu. – Morgenthau, H.: *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 3. vydání, New York 1960. K historii definic národní bezpečnosti viz Romm, J. J.: *Defining National Security*. Council on Foreign Relations Occasional Paper, New York 1993.

² Viz např. Galtung, J.: *Violence, Peace and Peace Research*. In: *Peace: Research, Education, Action, Essays in Peace Research*. Vol. I. Copenhagen 1975, s. 109–134. Viz též Stephenson, C.: *New Conceptions of Security and Their Implications for Means and Methods*. In: *Tehranian, K. & M. (eds.): Restructuring for World Peace. On the Threshold of the 21st Century*. Creskil 1992, s. 47–61.

³ Podrobnější diskuze viz Moller, B.: *Security Concepts: New Challenges and Risks*. Copenhagen 1993.

⁴ Viz Waltz, K.: *Man, the State and War*. New York 1959. *Theory of International Politics*. Reading 1979. Viz též Gilpin, R.: *War and Change in Int. Politics*. Cambridge 1981. Viz rovněž Keohane, R. O. (ed.): *Neorealism and Its Critics*. New York 1986. Ke komunitárním teoriím viz Brown, Ch.: *International Relations Theory. New Normative Approaches*. Hemel Hempstead 1992.

⁵ Dobrým úvodem je práce: Prince, G.: *Notes Towards the Definition of Global Security*. Cambridge 1994.

⁶ Diskuzi zahájil Ullman, R.: *Redefining security*. *International Security*, Vol. 8, No. 1, s. 162–177. Dobrý přehled viz Nye, J., Lynn-Jones, S. M.: *International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field*. *International Security*, Vol. 12, No. 4, s. 5–27. Z posledních prací viz též Fischer, D.: *Nonmilitary Aspects of Security. A Systems Approach*. Aldershot 1993.

⁷ Srov. např. Brown, N.: *The Strategic Revolution Thoughts for the 21st Century*. London 1992. Viz též Waever, O.: *Securitization and Desecuritization*. Copenhagen 1993.

⁸ Termín „společná bezpečnost“ prosazoval Egon Bahr a vešel ve známost díky zprávě Palmeho komise Common

Security. A Blueprint for Survival, New York 1982. Zvláště bych zdůraznil následující pasáž: „Mohou přežít jen společně. Musí dosáhnout bezpečnosti ne na úkor toho druhého, ale s ním. Mezinárodní bezpečnost musí spočívat v závazku společného přežití, ne hrozby vzájemného zničení.“

⁹ K vlivu environmentálních problémů na mezinárodní bezpečnost viz Gleick, P. H.: Environment, Resources and International Security and Politics. In: Arnett, E. (ed.): Science and International Security: Responding to a Changing World. Washington 1990, s. 501–523. Viz též Deudney, D.: Environment and Security: Muddled Thinking. The Bulletin of the Atomic Scientists, Vol. 47, No. 3, s. 22–28. Otázky definiční viz Homer-Dixon, T. F.: On the Threshold: Environmental Changes as a Causes of Acute Conflict. International Security, Vol. 16, No. 2, s. 76–116.

¹⁰ V poslední době vznikly v rámci Clintonovy administrativy nové úřady, které mají v popisu práce zabývat se otázkami životního prostředí a bezpečnosti – ať už je to v National Security Council, na ministerstvu obrany, na ministerstvu zahraničí v úřadě tajemníka pro globální záležitosti apod. Jak se nový koncept odráží v oficiálních prohlášeních a dokumentech, se pokouší zdokumentovat Environmental Change and Security Project ve Woodrow Wilson Center.

¹¹ Environmentálním otázkám se věnovala konference From Globalism to Regionalism – New Perspectives on American Foreign and Defence Policies, pořádaná National Defence University ve dnech 14.–15. 11. 1991.

¹² Viz Brundtland, G. H.: The Environment, Security and Development. SIPRI Yearbook 1993. World Armaments and Disarmament, Oxford 1993, s. 15–26. Viz též Moss, R. H.: Resource Scarcity and Environmental Security. Tamtéž, s. 27–36.

¹³ Brundtland Commission (World Commission on Environment and Development): Our Common Future. Oxford 1987. Český vydáno pod názvem Naše společná budoucnost. Praha 1991.

¹⁴ Ve výborně zpracované ročence UNDP Human Development 1994 stojí za pozornost zvláště kapitola 2 (New dimensions of human security), s. 22–45.

¹⁵ O ilustrativní debatě v rámci Spojených států podává velice dobrou zprávu Geoffrey Dabelko v separátu Environmental Security: The Parameters of the U.S. Debate. Zde je možné získat přehled o základních konceptech, a tedy i o skupinách vědců a různých institucí hájících ten či onen názor. Zároveň autor navrhuje i směry budoucího výzkumu zaměřené na určité sjednocení koncepcí při zachování plurality pohledů. – Viz Dabelko, G.: Environmental Security: The Parameters of the U.S. Debate. Maryland 1995.

¹⁶ Za dobrou ukázkou tohoto názoru lze považovat Dunlap, Ch.: The Origins of the Military Coup 2012. Parameters, Winter 1992–1993.

¹⁷ Viz např. Deudney, D.: The Case Against Linking Environmental Degradation and National Security. Millennium, Vol. 1990, No. 19, s. 461–476.

¹⁸ Např. Le Preste, P.: Environmental Security and the Future of American Defense Policy. Příspěvek na konferenci v Chantilly, leden 1993.

¹⁹ Dobrým přehledem o konceptech environmentální bezpečnosti je i jedna z publikací vydaná PRIO Oslo. Dokken, K., Graeger, N.: The Concept of Environmental Security – Political Slogan or Analytical Tool? Oslo, PRIO Report, 2/1995.

²⁰ Viz Sagan, C., Ehrlich, P., Kennedy, D., Roberts, W. O.: The Cold and the Dark. The World After Nuclear War. London 1984.

²¹ Na vazby mezi současnými konflikty, rozvojovými problémy a environmentálními faktory se pokouší poukázat sborník: Graeger, N., Smith, D. (eds.): Environment, Poverty, Conflict. Oslo, PRIO Report, 2/1994.

²² Pokud jde o úvod do problematiky a zprávu o současném stavu výzkumu na tomto poli, doporučuji čtenářově pozornosti Environmental Change and Security Project ve Woodrow Wilson Center ve Washingtonu. Za první hodnotný výstup tohoto týmu lze považovat podrobnou bibliografii knih a článků vážících se k problematice životního prostředí a bezpečnosti, která je součástí prvního čísla Reportu vydávaného tímto projektem.

²³ Celou problematikou vazeb mezi změnami životního prostředí a konfliktem se zabývá mezinárodní výzkumný projekt Environmental Change and Acute Conflict, sponzorovaný Universitou Toronto a Americkou akademií umění a věd. Jako první výstup zaměřený na rekognoskaci terénu a ujasnění definičních otázek může sloužit článek T. F. Homer-Dixona. – Viz Homer-Dixon, T. F.: cit. stať. Dalším výstupem je zhodnocení třileté práce na různých případech v článku téhož autora. – Viz Homer-Dixon, T. F.: Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases. International Security, Vol. 19, No. 1, s. 5–40.

²⁴ Přehled proměnných určujících zranitelnost společnosti viz Liverman, D.: Vulnerability to Global Environmental Change. In: Kasperson, R. et al. (eds.): Understanding Global Environmental Change: The Contribution of Risk Analysis and Management. Worcester 1989.

²⁵ Viz Homer-Dixon, T. F.: On the Threshold: Environmental Changes as a Causes of Acute Conflict, cit. stať, s. 88–89.

²⁶ Přehled hlavních trendů, včetně bohatých datových podkladů viz dvojročenky World Resource Institute World Resources nebo ročenky Worldwatch Institute State of the World a Vital Signs.

²⁷ Viz Homer-Dixon, T. F.: On the Threshold: Environmental Changes as a Causes of Acute Conflict, cit. stať, s. 90–91.

²⁸ Tento problém nastiňuje zpráva Our Common Future v kapitole 5.

²⁹ Viz Tuchman Mathews, J.: Redefining Security. Foreign Affairs, Vol. 68, No. 2, s. 171–172.

³⁰ Viz The Report of The Commission on Global Governance: Our Global Neighbourhood. Oxford 1995. České vydání: Naše globální sousedství. Rada pro mezinárodní vztahy, Praha 1995.

³¹ Viz Gleick, P. H.: Water and Conflict. International Security, Vol. 18, No. 1, s. 79–112.